του **Δημήτρη Καλτσώνη***

Τι κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις εκφράζει και ρυθμίζει το Σύνταγμα της Κίνας; Τι είδους πολίτευμα οργανώνει; Ποιά είναι η σχέση του με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα; Όπως κάθε Σύνταγμα, αντανακλά ένα συσχετισμό κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, ο οποίος μάλιστα συσχετισμός περιλαμβάνει μια κυρίαρχη συνιστώσα. Ποιος ακριβώς είναι αυτός;

Τα ερωτήματα αυτά δεν μπορούν βέβαια να απαντηθούν και μάλιστα με πληρότητα στο πλαίσιο μιας παρέμβασης. Θα επιχειρήσω, ωστόσο, να σκιαγραφήσω, με αδρές έστω γραμμές, τη φυσιογνωμία του Συντάγματος της Κίνας επιλέγοντας δυο πυλώνες οι οποίοι είναι χαρακτηριστικοί για κάθε Σύνταγμα: τις διατάξεις που συγκροτούν το οικονομικό Σύνταγμα, δηλαδή τις διατάξεις που αντανακλούν τις κυρίαρχες κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις αλλά και που συμβάλλουν στη ρύθμιση της οικονομίας και τα άρθρα τα σχετικά με την οργάνωση του πολιτεύματος και της δημοκρατίας.

Το οικονομικό Σύνταγμα

Μετά τη σοσιαλιστική επανάσταση του 1917 και το πρώτο Σοβιετικό Σύνταγμα του 1918, τα Συντάγματα, ως προς τις οικονομικές τους διατάξεις, μπορούν να διαχωριστούν, ίσως με μια κάποια δόση απλούστευσης, σε δυο μεγάλες κατηγορίες: α. Σε εκείνα που κατά βάση θεμελιώνουν την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής μέσα από γενικές διατάξεις περί κατοχύρωσης της ιδιοκτησίας, ακόμη και αν, στην περίοδο της κεϋνσιανής διαχείρισης της οικονομίας, βρίθουν διατάξεων που επιτρέπουν την κρατική παρέμβαση στην οικονομία. β. σε εκείνα που κατά βάση εξαγγέλλουν την κρατική ιδιοκτησία στα βασικά μέσα παραγωγής ακόμη και αν αφήνουν ένα μικρό ή μεγαλύτερο περιθώριο στην ιδιωτική οικονομία. Σε ποια από τις δυο μεγάλες κατηγορίες μπορεί να ενταχθεί το σημερινό Κινέζικο Σύνταγμα;

Τα άρθρα 6 έως και 18 του Κινέζικου Συντάγματος συγκροτούν το λεγόμενο οικονομικό Σύνταγμα. Υπάρχουν ωστόσο αναφορές και στο προοίμιο του Συντάγματος που έχουν οικονομική κατευθυντήρια σημασία. Από το σύνολο αυτών των άρθρων, τέσσερα είναι εκείνα που έχουν κομβική σημασία: τα άρθρα 15, 11, 6 και 18. Εδώ θα αναφερθούμε ιδίως στα πλέον σημαντικά άρθρα 15 και 11.

Το Σύνταγμα του 1982, ακόμη και μετά την αναθεώρησή του το 1988, μπορούσε κατά βάση να ενταχθεί στην ομάδα των σοσιαλιστικών Συνταγμάτων. Ανεξάρτητα από το βαθμό πραγματικής κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής και ουσιαστικής συμμετοχής των

εργαζομένων στο σχεδιασμό, τα άρθρα 6, 7 και 15 θεμελίωναν τη δημόσια ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και το σχεδιασμό ως βάση της οικονομικής ανάπτυξης.

Οι αλλαγές που επήλθαν από την αναθεώρηση του 1993 και μετά, αποτυπώνουν αλλά και ρυθμίζουν έναν διαφορετικό οικονομικό βηματισμό. Το άρθρο 15 (όπως ίσχυε μέχρι το 1993 αφού δεν τροποποιήθηκε στην αναθεώρηση του 1988) όριζε ότι «το κράτος εφαρμόζει τον οικονομικό σχεδιασμό στη βάση της σοσιαλιστικής δημόσιας ιδιοκτησίας» και ότι συμπληρωματικά μόνο αξιοποιεί το ρόλο της ρύθμισης της οικονομίας μέσω της αγοράς.

Κατά την αναθεώρηση του 1993 υπήρξε στο σημείο αυτό μια τομή. Το άρθρο αντικαταστάθηκε πλήρως. Στην παρ. 1 του άρθρου 15 ορίζεται πλέον πως «το κράτος εφαρμόζει τη σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς». Επρόκειτο για υλοποίηση των αποφάσεων του συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος που είχαν ληφθεί το προηγούμενο έτος. Αν μέχρι τότε η πορεία προς την εμπορευματοποίηση της οικονομίας γινόταν εντός κάποιων ορίων, αν και έτεινε να εξέλθει αυτών, μετά το 1993 παρουσιάζεται μια νέα κατάσταση.

Στην ίδια λογική το 1993, σε αντιστοιχία με την τροποποίηση του άρθρου 15, προστέθηκε διατύπωση στο άρθρο 16 παρ. 1 που καθόριζε ότι «εντός του πλαισίου που ορίζει ο νόμος, οι επιχειρήσεις που ανήκουν στο κράτος απολαμβάνουν αυτονομίας». Διεύρυνε έτσι τον εμπορευματικό χαρακτήρα των ίδιων των κρατικών επιχειρήσεων.

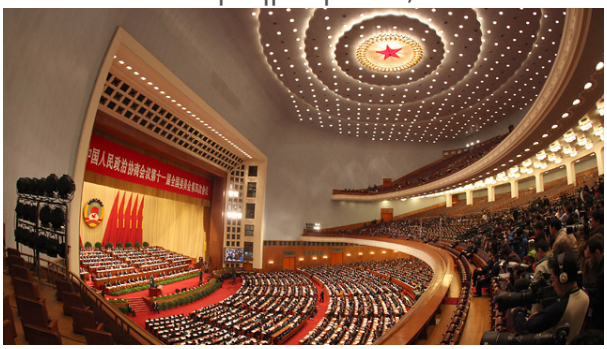
Ένα επόμενο σημαντικό βήμα καταγράφηκε στην αναθεώρηση του άρθρου 11. Το 1988 έγινε μια προθήκη στο άρθρο αυτό αλλά η σημαντική αλλαγή επήλθε το 1999. Το περιεχόμενο του άρθρου άλλαξε ολοκληρωτικά. Το νέο ουσιαστικά άρθρο ορίζει ότι: «η ατομική οικονομία, η ιδιωτική οικονομία και οι άλλες μη δημόσιες μορφές οικονομίας, όπως ορίζονται από το νόμο, συγκροτούν ένα σημαντικό τμήμα της σοσιαλιστικής οικονομίας της αγοράς». Στο ίδιο πνεύμα υπήρξε προσθήκη μιας δεύτερης παραγράφου στο άρθρο 6. Ήταν μάλλον το δεύτερο καίριο συνταγματικό βήμα στη λογική της εμπέδωσης και επέκτασης της «σοσιαλιστικής οικονομίας της αγοράς».

Στην τελευταία αναθεώρηση του 2004 ενισχύθηκε ακόμη παραπέρα η λογική αυτή με την προσθήκη εδαφίου στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 11 που καθορίζει ότι «Το Κράτος ενθαρρύνει, υποστηρίζει και προσανατολίζει την ανάπτυξη της μη δημόσιας οικονομίας και διασφαλίζει τον έλεγχο και τη διαχείριση αυτού του τομέα σύμφωνα με το νόμο». Εναρμονιζόμενο, το άρθρο 13 ορίζει πλέον ότι «η νόμιμη ιδιωτική ιδιοκτησία των πολιτών είναι απαραβίαστη».

Διακρίνεται επομένως ανάγλυφα η πορεία, με κύριο ορόσημο το 1993, από την κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τη σχεδιασμένη οικονομία προς την ολοένα και μεγαλύτερη εμπορευματοποίηση των ίδιων των κρατικών επιχειρήσεων και της διεύρυνσης του ρόλου του ιδιωτικού κεφαλαίου και της αγοράς. Από την αναθεώρηση του 1993 το Σύνταγμα υπερβαίνει τα όρια μιας οικονομικής πολιτικής τύπου ΝΕΠ. Ας σημειωθεί ότι ήδη κατά τη δεκαετία του 1980 οι κρατικές επιχειρήσεις, εξαιτίας της έλλειψης ουσιαστικού λαϊκού ελέγχου και της συγκέντρωσης των αποφάσεων στα χέρια της κυβερνητικής – κομματικής ηγεσίας, μαστίζονταν από την διαφθορά των αξιωματούχων. Το γεγονός είχε επισημανθεί το 1985 με τον πιο εμφατικό τρόπο από τον Chen Yun, βετεράνο του απελευθερωτικού αγώνα, υπεύθυνου του πρώτου πεντάχρονου πλάνου και μέλους τότε της μόνιμης επιτροπής του πολιτικού γραφείου του ΚΚ Κίνας.

Η Δημοκρατία

Ο δεύτερος συνταγματικός πυλώνας που χρήζει μελέτης είναι το είδος της δημοκρατίας που εγκαθιστά το Σύνταγμα. Πρόκειται για κάποιου τύπου σοσιαλιστική δημοκρατία; Ποιο είναι το κριτήριο βάσει του οποίου πρέπει να αποφανθεί κανείς, γνωρίζοντας παράλληλα ότι στην κοινωνία και στη φύση τίποτα δεν βρίσκεται σε απόλυτη, καθαρή μορφή και ότι τίποτα δεν μένει στατικό, όλα εξελίσσονται προς τη μια ή άλλη κατεύθυνση;

Το κριτήριο μας το παρέχει η κοινωνική πράξη, οι εμπειρίες των σοσιαλιστικών επαναστάσεων που προηγήθηκαν και η σχετική θεωρητική γενίκευση. Αν θέλουμε συνοπτικά να παραθέσουμε τα κριτήρια της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, θα ανατρέξουμε στα χαρακτηριστικά της Κομμούνας του Παρισιού, στο έργο του Μαρξ «Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία» και στο «Κράτος και επανάσταση» του Λένιν. Άρα: για όλους τους κρατικούς λειτουργούς αιρετότητα, ανακλητότητα, εναλλαγή, εργατικός και λαϊκός έλεγχος από τα κάτω, αμοιβή των κρατικών στελεχών με ένα συνηθισμένο εργατικό μισθό.

Πως διαμορφώνονται οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις; Αποτυπώνουν μια τέτοια αντίληψη; Αλλά, ακόμη σημαντικότερο, πώς εφαρμόζονται στην πράξη; Το Σύνταγμα της ΛΔ Κίνας προβλέπει την εκλογή όλων των αντιπροσωπευτικών οργάνων και τη δυνατότητα ανάκλησης των βουλευτών στο άρθρο 77. Όμως, στις εκλογές, ήδη από το πρώτο Σύνταγμα

του 1954, δεν παρουσιάζονται πολλαπλές υποψηφιότητες, αν και τελευταία, υπάρχουν κάποιοι περιορισμένοι πειραματισμοί σε τοπικό επίπεδο. Η ίδια η Λαϊκή Εθνοσυνέλευση, η οποία με βάση τη μαρξιστική αντίληψη θα έπρεπε να είναι το κέντρο της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας αποτελεί ένα όργανο που συνέρχεται μόνο μια φορά το χρόνο σε μια ολιγοήμερη σύνοδο. Το ίδιο συνέβαινε ήδη με το Σύνταγμα του 1954.

Πρέπει ακόμη να επισημανθεί ότι δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, όπως οι λαϊκές συνελεύσεις στους χώρους εργασίας ή κατοικίας που προέβλεπε το πρώτο σοβιετικό Σύνταγμα ή όπως προβλέπει το σημερινό Σύνταγμα της Κούβας. Κάτι τέτοιο δεν προβλεπόταν ούτε από το πρώτο Σύνταγμα του 1954.

Η ίδια η οικονομική θέση των διευθυντικών στελεχών του κράτους και της οικονομίας τους εξασφαλίζει προνομιακή κοινωνική θέση και αναιρεί τη δυνατότητα λαϊκού ελέγχου. Ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η ψαλίδα των νόμιμων εισοδημάτων ανάμεσα στους εργάτες και στα στελέχη ήταν 1:15 με αυξητική τάση.

Επιπλέον, όπως έδειξε η ιστορική εμπειρία, χωρίς να υποτιμώνται οι συνταγματικές διακηρύξεις, το κρίσιμο ζήτημα είναι η διαμόρφωση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών συνθηκών που να επιτρέπουν την ουσιαστική ενάσκηση των δικαιωμάτων από ολοένα και πλατύτερα τμήματα του πληθυσμού και, ιδίως, από τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και την εργατική τάξη.

Για παράδειγμα, το άρθρο 35 προβλέπει με μια λιτή διατύπωση την ελευθερία του λόγου, του τύπου, των συναθροίσεων, της συνένωσης. Η πρακτική εφαρμογή της συνταγματικής διάταξης είναι καθοριστική για την ενάσκηση και των λοιπών δικαιωμάτων, μαζί αυτών του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, της ανάκλησης των αντιπροσώπων, του ελέγχου τους από τους εκλογείς. Αντίστοιχες ρυθμίσεις υπήρχαν, για παράδειγμα, στο Σύνταγμα της ΕΣΣΔ του 1977 (άρθρα 48 και 107) αλλά και σε όλα τα Συντάγματα των πρώην σοσιαλιστικών κρατών. Είχαν όμως περιέλθει σε αχρησία.

Ανησυχητική είναι, από την άποψη του πολιτικού κλίματος που μπορεί να διαμορφώνει, η διάταξη του άρθρου 54 του Κινέζικου Συντάγματος που ορίζει πως «οι πολίτες της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας … δεν πρέπει να έχουν συμπεριφορά που βλάπτει την ασφάλεια, την τιμή και τα συμφέροντα της πατρίδας». Στο ίδιο πνεύμα βρίσκεται η διάταξη του άρθρου 53 που ορίζει ότι οι πολίτες της χώρας έχουν υποχρέωση να σέβονται όχι μόνο το Σύνταγμα και τους νόμους, όχι μόνο τη «δημόσια τάξη» (αναφορές που άλλωστε δεν χρειάζεται να περιλαμβάνονται σε ένα συνταγματικό κείμενο) αλλά και «τους κανόνες της κοινωνικής

ηθικής».

Είναι φανερό ότι τέτοιες εξαιρετικά αόριστες διατυπώσεις και ασαφείς έννοιες μπορούν να καταστούν ιδιαίτερα επικίνδυνες για τις λαϊκές ελευθερίες καθώς εύκολα ερμηνεύονται από τις εκάστοτε αρχές κατά το δοκούν. Μεγαλώνει έτσι η αυτονομία των κυβερνώντων, τα περιθώρια αυθαιρεσίας τους, οδηγείται σε αφυδάτωση η δημοκρατία.

Ενδεικτική είναι η τύχη της εφαρμογής του άρθρου 16 παρ. 2 του Συντάγματος το οποίο περιλαμβάνει μια πρωτοποριακή διάταξη η οποία ορίζει ότι «σύμφωνα με τους ορισμούς του νόμου, οι κρατικές επιχειρήσεις εφαρμόζουν δημοκρατική διαχείριση μέσω των συνελεύσεων των αντιπροσώπων των εργαζομένων και μέσω άλλων οδών». Στο ίδιο μήκος κύματος η παρ. 2 του άρθρου 17 καθορίζει πως «οι συλλογικοί οικονομικοί οργανισμοί εφαρμόζουν δημοκρατική διαχείριση, εκλέγουν και παύουν σύμφωνα με το νόμο τους διαχειριστές και λαμβάνουν τις αποφάσεις σχετικά με τα μεγάλα προβλήματα διαχείρισης της επιχείρησης».

Οι διατάξεις αυτές θα μπορούσαν να αποδειχθούν πολύ σημαντικές για την ποιότητα της δημοκρατίας στην Κίνα. Η κοινωνικοπολιτική πρακτική όμως δείχνει ότι τόσο ο νόμος που εξειδικεύει τις συνταγματικές διατάξεις όσο και η εφαρμογή του θεσμού στην πράξη τον έχουν καταστήσει ανενεργό και, πάντως, η όποια εφαρμογή είναι σε μεγάλο βαθμό προσχηματική.

Φαίνεται λοιπόν πως στην Κίνα, μέσα από ιδιαίτερους δρόμους, όπως και στα άλλα πρώην σοσιαλιστικά κράτη, η αυτονόμηση της κρατικής γραφειοκρατίας οδήγησε στην ανενέργεια συνταγματικών διατάξεων, στην αποδυνάμωση της δημοκρατίας και του λαϊκού ελέγχου, στην υποτίμηση του ρόλου του δικαίου. Η τάση που παρατηρείται σήμερα στην Κίνα για αναβάθμιση του ρόλου του δικαίου και που χαρακτηριστικά αποτυπώθηκε στην προσθήκη του άρθρου 5 κατά την αναθεώρηση του 1999 ότι η Κίνα είναι ένα «σοσιαλιστικό κράτος δικαίου», σχετίζεται κυρίως με την ανάγκη εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στα τελευταία χρόνια της ΕΣΣΔ.

Σε κάθε περίπτωση, η υβριδική μορφή κράτους και δικαίου που παρουσιάζεται στην Κίνα βρίσκεται σε εξέλιξη και οι προκλήσεις για την επιστημονική έρευνα είναι τεράστιες.

*Επ. καθηγητή θεωρίας κράτους και δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο

(Το άρθρο αποτέλεσε εισήγηση στην εκδήλωση του ΜΑΧΩΜΕ, 15/4/2014)

Πηγή:.kordatos.org